

Rózsa György: Grafikatörténeti tanulmányok. Fejezetek a magyar vonatkozású grafikai ábrázolások múltjából. Bp., Akadémiai Kiadó, 1998. 165 l., 193 kép közlésével. /Művészettörténeti füzetek, 25./

A kiadvány az alábbi három tanulmányt és azok képmellékleteit tartalmazza: „A Thuróczy-krónika illusztrációinak forrásai és a középkori magyar királyok ikonográfiája”, „Zeller Sebestyén” és „Binder János Fülöp”. A Thuróczy-krónika fametszeteit a szerző a középkori uralkodóképmások legfontosabb magyarországi sorozatait áttekintve elemzi. Szól az ábrázolás előzményeiről, a Képes Krónika miniatűrairól, majd a reneszánsz korban kialakult portré-sorozatokról. Áttekinti a Thuróczy-krónika brünni és augsburgi kiadásának történetét és fametszetes ábrázolástípusait (uralkodóképmások, címerképek, történeti jelentek). Részletes összehasonlító elemzést olvashatunk az augsburgi kiadás illusztrációiról és azok forrásvidékéről, mindenütt gondosan mérlegelve az esetleges magyarországi előképek lehetőségét. Csak kivételesen fordul elő eredetileg is a magyar történelem ábrázolására készült képtípus. A Thuróczy-krónika két kiadásának képei más jellegűek, mint a Képes Krónikáéi. A brünni kiadásban fellelhető az uralkodó rangjára utaló kompozíció (Attila képe az első, Mátyásé, mint „secundus Attilaé” az utolsó), az augsburgiban már nincs jelen. A Képes Krónikában az Anjouház uralkodásának jogszerűségét bizonyították az illusztrációk is. A képsorok utóéletének vizsgálata során szó esik a Nádasdy Ferenc által 1664-ben kiadott *Mausoleum* illusztrációiról, azok jellemzőiről és korábbi (17. század eleji) keletkezésükről, a képeket megrendelő Ferencffy Lőrinc kancelláriai titkár szerepéről, az ekkor már meglévő konkrét hazai ikonográfiai hagyomány jelenlétéről. A tanulmányt a brünni és augsburgi kiadások 42 ill. 66 fametszetének pontos leírása zárja.

A következő két tanulmány a 18. század két legjelentősebb magyarországi rézmetszőjének működését és műveit tekinti át. Az önmagát többször kamarai rézmetszőnek feltüntető Zel-

ler Sebestyén a 18. század közepét követően sok építészeti rajz- és térképmásolatot készített, kamarai tisztviselők megrendelésit teljesítette. Legtöbb műve nyugat-magyarországi vonatkozású szakrális jellegű grafika. Műveinek a kötetben közölt katalógusa 140 tételes, ebből datált rézmetszet 95, datálatlan rézmetszet 27, rajzmásolat 18. Binder János Fülöp (†1811) volt a 18–19. század fordulójának legtöbbet foglalkoztatott hazai grafikusa. Sok nyomdai megrendelést kapott (pl. a Budára költözött Egyetemi Nyomdától), rengeteg szakrális illusztrációt készített. Binder körül már önálló hazai rézmetsző műhely alakult ki. Eddig 388 rézmetsztét vette számba a kutatás. Közülük datált 304, datálatlan 72, a Binder-műhelyben keletkezett 12.

A műmellékleten található képek (a Thuróczy-krónika illusztrációihoz hasonló anyag is) a Művészettörténeti füzetektől megszokottan jó minőségűek. A három tanulmány (a szükséges változtatásokkal), továbbá a 193 képről készített jegyzék németül is olvasható a kötetben.

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

A magyarországi latinság szótára/Lexicon latinitatis medii aevi Hungariae. V. Készült a Magyar Tudományos Akadémia Ökörtudományi Tanszékcsoportjában. Szerkesztő bizottság elnöke HARMATTA János. Kiadásra előkészítette SZOVÁK Kornél. Bp., Argumentum Könyvkiadó, 1999. 465 l.

A középkori magyarországi latinság szótárának immár ötödik kötete látott napvilágot. Ez már önmagában is nagy jelentőségű esemény, hiszen a hazai mediévisztika meghatározó vállalkozásáról van szó. Azon lehet vitatkozni, hogy a Középkori Latin Szótárbizottság 1934. január 20-i alakuló ülése óta eltelt időszakhoz, az azóta elkészült 750 ezer cédulához képest lassan vagy gyorsan készülnek a kötetek. Mindenesetre tény, hogy a szótár füzeteinek illetve köteteinek megjelenése 1987-tel megkezdődött, s azóta az ABC nem elhanyagolható ré-

szének szóanyaga megjelent (1991, 1992, 1993), kezdetben az Akadémiai Kiadónál, majd a harmadik kötettől az Argumentum Kiadónál.

A szóanyag gyűjtése természetesen nem lezárt folyamat, hiszen – örvendetes módon – folyamatosan jelennek meg újabb és újabb szövegkiadások, oklevél-regesza kötetek, amelyek bővítik, pontosítják egyes szavak értelmezését, legkorábbi előfordulásait. Erről tanúskodnak a kötetek elé helyezett források rövidítésjegyzékeinek bővítései, így jelen kötet figyelembe veszi már a szegedi mediévisztikai műhelyben kiadott *Anjou-kori okmánytár* kötetét, a legkorábbi magyarországi oklevelek kritikai kiadását Györffy György szerkesztésében, az *Erdélyi Okmánytár* 1997-ben megjelent első kötetét, a Zsigmond-kori oklevéltár Borsa Iván gondozásában kiadott kötetét, hogy csak néhányat említsünk a legjelentősebb gyarapodásból.

A kötet szóanyaga első pillantásra látszólag érdektelesebb a többi kötetnél, tekintettel az „i”-s prepozíciók súlyára („in” 92–110. lap, „inter” 326–328. lap), de terjedelménél fogva tartogat bőven érdekességet, új jelentésváltozatokat. Jogtörténeti szempontból különösen tanulságos a „iudex, ius” és szócsaládjának alapos feldolgozása (418–662. lapok). A kötet gyakorlati hasznával akkor jövünk tisztába, amikor összevetjük a többi Magyarországon kiadott latin szótár szóanyagával, amelyeket mennyiségileg és minőségileg (feldolgozás alaposága, jelentésváltozatok azonosítása) messze felülmúl. Ötletszerűen válogatva a következő példákkal kívánjuk állításunkat igazolni: „in testatus” -qui testamentum non fecit, „aki nem készített végrendeletet” 30 soros szócikk, 1237-től 11 példával szövegkörnyezetében illusztrálva jelentését, s a példák száma értelem-szerűen gyarapítható lenne a kifejezés jogi fontossága miatt. Bartal Antal magyar és német modern reprintben hozzáférhető kitűnő szótára nem ismeri, noha hozzá ilyen jelentését Finály Henrik szótára, hiszen Cicerónál való előfordulása miatt a klasszikus latin szótárak általában tartalmazzák.

Az „incattus” -in causam attractus 'alperes' alakot megtaláljuk Bartal szótárában is, ahol

azonban elegánsan csak Hajnik klasszikus per-jogi munkájára találunk utalást. Az új szótár azzal szemben 6 soros szócikkében három előfordulását olvashatjuk. Az előbbi példával szemben az „indagare” – investigare, 'felkutat, fűrkész' jelentését 17 sorban, 1236-tól kezdődően 8 példával illusztrálja az új szótár, míg Bartal említetlenül hagyja. Hasonló a helyzet – s az ilyen típusú példákat hosszan lehetne sorolni –, amikor Bartal szótárában hiányzik a kötetben előforduló szóalak, mint az „induspes” 'oltvaj, gazember' esetében is megállapítható.

A problémák és kérdések alapvetően a cédulák forrásául szolgáló nyomtatott kiadások forráskezelési gyakorlatával kapcsolatosak. Magában állónak tűnik az „inspeculor” – speculari, 'kémlél, fűrkész' jelentése, ami a *Hazai Okmánytár* (VI, 153.) István ifjabb király Sándor szabolcsi ispánnak szóló 1268-as oklevelén alapul: „Precertis (!) mortis eventibus se ponebat inspeculandis seu conzandis et aliis insurgentibus nobis viriliter”, vö. RA II/1, 40. Az „inspeculor” értelmezésében segít V. István ifjabb király egy 1267-es oklevele „...idem Endre cum ad conzas (?) et ad explorandum misseremus...” (RA II/1, 47.). A mondat szerkezet helyesen minden bizonnyal V. István ifjabb király Sándor szabolcsi ispánnak adott oklevelében olvasható (RA II/1, 36.): „...quod pre ceteris mortis eventibus se posuisset in speculandis et aliis eidem domino Stephano duci insurgentibus viriliter et potenter...”.

A mondat és az „inspeculor” problémás volta megmutatkozott utóbbi oklevélnek 1992-ben megjelent modern magyar fordításában (*Középkori históriák oklevelekben*, Nr. 28., 61. lap), ahol is a következőt találjuk: „...férfiasan és bátran halálos veszedelemnek tette ki magát István úr örzésében, s mindazokkal szemben, akik István herceg úr ellenében felkeltek...” A fordítás ezen a ponton egyébként megkérdőjelezhető, hiszen az ispán a halálos veszedelemnek akkor tette ki magát, amikor felderítette, szemmel tartotta az István herceg úr ellen felázadtakat. Ha ez így van, akkor nem létezik az „inspeculor” alak, legalábbis a hivatkozott kiadás alapján. Az első két, éppen a „speculor”-

ra vonatkozó gyanús „conza/conzare” (talán egy velencei nyelvjárásbeli „conzar”, ’megöriz’, esetleg átvitt értelemben ’helybenhagy, ellátja a baját’ jelentésű kifejezést tartalmazó oklevél közül az egyik egyébként is kétes hiteles, s ha hiteles is, szövege akkor is másolási hibákkal terhes átirás. Aki persze forgatta már Fejér György oklevélkiadásait, az éppen jelen szótár anyaggyűjtőinek és szerkesztőinek leleményét és kritikai érzékét fogja dicsérni, hogy a feltűnően egyenetlen oklevélkiadásokat oly biztos kézzel kezelték, s ilyen jellegű problémás helyek alig fordulnak elő.

Remélhető, hogy a magyarországi köz- és szakkönyvtárak egyre bővebb körében tudatosul, hogy polcaikon ott a helye a középkori szótár köteteknek, amivel hatszáz év hazai latin irodalmának szóanyagát tehetik hozzáférhetővé a kutatók, egyetemisták, helytörténészek vagy éppen a középiskolai tanárok számára. Örömmel lehet látni, hogy lassan a nyugat-európai egyetemi könyvtárak polcain is feltűnik, ami érthető is, hiszen nemzetközi összehasonlításban is a legjobb szótárak közé sorolható, terjedelmében, részletességében és munkamódszerében is a kítűnő lengyel középlatin szótárhoz hasonlítható. A kötet – esetleges – jövőbeni CD-ROM változata sem fogja veszélyeztetni az eddig megjelent nyomtatott kiadások létjogosultságát, sokkal inkább egymásnak fognak reklámot csinálni. A kötet szinte kifogástalan nyomdai kiállításáért köszönet illeti a szerkesztőt s a tudományos vállalkozást felkaroló, pártoló kiadó.

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

Erdész Ádám: Kner Albert: Könyvművészet, reklám, látványtervezés. Gyomaendrőd, 1999. 111 l. /Kner Nyomdaipari Múzeum Füzetek, 31./

A Kner név hallatán művészi kivitelű könyvekre gondolunk, hiszen a modern könyvművészet fogalma szinte összeforrt a gyomai Kner Nyomda nevével. Ebből a nyomdából indult Kner Izidor hatodik gyermeke, Albert, aki a

mesterség minden fortélyát kitanulva, a reklámgrafikán át eljutott az amerikai csomagolóipar forradalmasításáig, a családi vállalkozástól a világ egyik legnagyobb vállalatáig. Életét a könyv írója „jellegzetesen amerikai sikertörténetnek” nevezi, s életrajzában végigkíséri a legkisebb Kner-fió útját a családi műhelytől a chicagói CCA (Container Corporation of America) Tervezési Laboratóriumáig, amelynek az Államok szerte elismert vezetője, a csomagolóipar megújítója lett.

A szerző mintegy 100 oldalon keresztül 7 fejezetre bontva, csevegő stílusban, fotókkal illusztrálva tárja elénk Kner Albert életének fő állomásait, a háttérben felvázolva a család rövid történetét, bepillantást adva a 20. század első felének nyomdai és kiadói világába, amelyben az 1882-es alapítású gyomai nyomda, a „dualizmus kori Magyarország legkorszerűbb vidéki nyomdája” később kiadó is, tekintélyt vívott ki. Többször utal a gondosan ápolat „eredetmitoszra”, amelynek formálása és továbbvitele az utódoknak is szívügye volt. A korabeli polgári társadalomban a gyerekek természetes módon folytatták a családi hagyományt, Imre a legidősebb testvér már 13 évesen inaszkodott és 17 évesen művezető volt, s Albert példaképe. Ő taníttatta öccsét és Erzsébet húgát. Öccséhez írt levélrészletekből árad a kor hangulata, a polgári élet szigora, következetessége, a tudás és tanulás szeretete. Imre a legkitűnőbb tanárokhoz küldi öccsét, hogy a „könyvkészítés” minden területén képzett legyen. A Pesti Örkényi Műteremtől Bécsen át a lipcsei könyvművészeti főiskoláig vezet a tanulás útja, ott-honi gyakorlatokkal megszakítva. Kner Imre ennél többet nem nyújthatott öccsének, aki tanulmányai végeztével sokoldalúan képzett nyomdász, könyvtervező és grafikus lett.

Erdész Ádám könyvéből a két Kner-testvér emberi arca is kirajzolódik, Imre a szisztematikus, szorgalmas, szigorú életvitelű nyomdatulajdonos és Albert a minden újra nyitott, kísérletező zseni. Útjaik nem véletlenül válnak el, de Albert soha nem lett hűtlen a kis gyomai műhelyhez. Nagyívű pályáját a pesti Glóbusnál kezdi, majd a temesvári Helicont fejleszti fel, s